

Viktor Fischl – Dvorní šašci

„Byli čtyři: hrbatý soudce, který uměl předvídat budoucnost, kejklíř – virtuózní žonglér, hvězdopovec a lilipután. Ty čtyři si vybral velitel koncentračního tábora za své „dvorní šašky“. Jako jedni z mála přežili. Viktor Fischl (...) vypráví příběh těch čtyř za války a pak sleduje jejich další osudy po válce, dokud se tři z nich nesetkají v podvečer šestidenní války v roce 1967 v Jeruzalémě.“

Vladimír Škutina

Té noci, o které jsem vám vyprávěl, to dopadlo pro Maxe dobře díky duchapřítomnosti trpaslíka Leo Riesenergra. Čekalo nás však ještě mnoho dalších zlých nocí, a když jsme vstupovali do velikého sálu, v němž mocný hejtman Kohl hostil své přátele a známé, nebyli jsme si nikdy jisti, že se odtamtud vrátíme se zdravou kůží a živí. Ušetřím vás vyprávění o většině těch nocí, ale o jedné vám přece musím ještě povědět, protože jinak by celý příběh o čtyřech dvorních šašcích sotva dával smysl.

Kejklíř Adam Wahn byl z nás jistě nejlíp připraven pro roli dvorního šaška, a měl proto také celou řadu úkolů. Nebyl tu jen proto, aby bavil hejtmanovy hosty. Zatímco ti, kterým dali kus mýdla a ručník, aby věřili, že jdou do sprch, čekali v dlouhé řadě před lázněmi, z nichž se nikdo nevracel, a zatímco jim kapela složená z dalších vězňů vyhrávala polky a pochody – až později jsme se měli dovědět, že vlastní účel kapely byl přehlušit výkřiky hrůzy a zoufalství těch, kdo poznali příliš pozdě, že byli vlákáni do pastí plynových komor -, Wahn měl za úkol obcházet podél čekajících a odvracet svými kousky jejich pozornost. Vyhazoval do výše dvě, čtyři, šest, sedm barevných koulí jednu po druhé, chytal je v pádu a házel zas do výše. A ti, kdo čekali v řadě a netušili, že čekají na smrt, nemohli odtrhnout žasnoucí oči od koulí kroužících v přesně předurčených kruzích a nemohli se vynadivit obratným rukám šikovného kejklíře.

Jiný Wahnův úkol spočíval v tom, že učil hejtmana všelijakým kouzlům s kartami a bavil důstojníky tím, že jim vytahoval pingpongové míčky z nosu a z uší a – jako korunu všemu – z poklopců. Popadali se za boky a řvali smíchy, když z kapsy jednoho z nich začal soukat jednu podprsenku za druhou.

Večírek u hejtmana Kohla byl nemyslitelný bez jeho čtyř dvorních šašků, především však bez chytrého trpaslíka se směšným jménem a bez neobyčejně obratného kejklíře. Dokonce i ženy, které pro tyto večírky nebylo těžké nalézt, se nakonec znudily. Wahn však dovedl pokaždé vymyslet nový kousek a Kohl o něj pečoval jako o jeden z nejvzácnějších kusů vysoce ceněné sbírky. Chlubil se jím před svými hosty a přáteli a zbytky jídla, které kejklíři dával jako odměnu, by ho byly stačily udržet naživu po víc než jednu válku.

Pokaždé, když Wahn vyhazoval do výše barevné koule, chytal je v pádu a vrhal je jednu po druhé krouživým pohybem svých hbitých prstů zase zpět do jejich dráhy, Kohl nemohl odvrátit oči od té podívané a přestat obdivovat přesnost kroužení těch koulí. Jako okouzlen pozoroval kejklířovy obratné ruce a jako uhranut sledoval kruhy, v nichž se otáčela každá koule, řízena pohyby prstů plných sebedůvěry, a kroužila s přesností hodin, které se zastavily jen na rozkaz. Nic než kejklířovo rozhodnutí, že přišel čas, kdy bylo třeba pobavit hejtmana něčím jiným, nemohlo zastavit uhrančivé kroužení pěti, šesti, sedmi barevných koulí.

Kohl zkoušel nejednou vyrušit kejklíře uprostřed hry, otrást jeho sebejistotou, zbavit ho rovnováhy, přinutit ho, aby minul jednu z padajících koulí, zdržet ho i jen o zlomek vteřiny tak, aby jeho ruka nezachytila včas kouli, jež dosáhla v kroužení bodu, kdy bylo třeba hodit ji znovu do výše. Mluvil k Wahnovi, zatímco předváděl své umění, a doufal, že tak naruší a rozptýlí jeho soustředění, přecházel sem a tam po pokoji a zastavil se znenadání prudce těsně vedle Wahna, kejklířovy ruce však nikdy nepřestaly pracovat s přesností stroje. Kohl zhasil světlo, ale když je zas rozsvítil, Wahn stál na tomtéž místě jako dřív a barevné koule kroužily dál ve stejných, neměnných kruzích.

Tedy Kohl došel k závěru, že by Wahn mohl pro něj být užitečný i jinak, než jen tím, že bavil jeho hosty. Mohl na něm vydělat i hezké peníze jako majitel stájí na úspěšném závodním koni.

Na jednom z příštích večírků, když všichni vypili už trochu víc, než měli, ohlásil slavnostně, že je ochoten přijmout jakoukoliv sázku, že nikdo nedokáže vyvést kejklíře z rovnováhy tak, aby upustil i jen jedinou z kroužících koulí.

Hned se začali chvástat, zvyšovat sázky, předhánět jeden druhého, a když nakonec hejtman nařídil Wahnovi, aby začal s přestavením, a koule jedna za druhou šly do výše a začaly kroužit v předepsaných drahách, začali se navzájem překonávat ve vymyšlení cest, jak připravit Wahna o jeho klid, jak zbavit jeho ruce jistoty a jak zastavit tento lidská stroj, který je hrozil stát hodně peněz.

Napřed zkoušeli všechno, oč se před nimi pokoušel sám Kohl. Přibližovali se k Wahnovi náhlými skoky z nečekaného úhlu, dělali vše, aby ho překvapili a vyvedli z rovnováhy třeba tím, že se náhle zastavili za ním a křikli mu do ucha. Nadávali mu, kymáceli se kolem něj jako opilí a hrozili už už ho povalit, ale nic, naprosto nic nemohlo ani jedinou z koulí řízených Wahnovými prsty vychýlit z předurčené dráhy.

Hejtman Kohl jen tleskal a shraboval sázku po sázce do svých kapes. Wahn se nepohnul, ani když příští hráč náhle vytáhl pistoli a vystřelil dvakrát do stropu, ani když jiný – kapitán Walz, o němž bylo známo, že zastřelil člověka i jen za to, že mu zkřížil cestu, tak jako zašlápnete švába nebo rozmáčknete štěnici, kdekoli ji najdete – se zastavil rozkročen před ním s pistolí v ruce a namířil na kejklířovu hrud'. Barevné koule kroužily dál kolem Wahnovy napřažené ruky a kolem hlavně pistole stejnou, neměnnou rychlostí.

Mladý poručík, který přišel na řadu po kapitánu Walzovi, se rozhodl pro jinou taktiku. Byl jist, že chlap může odolat všemu, mrazu i žáru, po nějaký čas i hladu a žízni, ale ne tělu ženy. A bůhví, kdy tenhle prašivý Žid – na klidu jehož pohybů teď záleželo, skončí-li poručíkův měsíční žold v hejtmanově kapse, či naopak vzroste o pěknou sumičku -, bůhví, kdy tady ten smradlavý Žid spal naposled se ženou. Uvidíme, jak pohled na kus bílého masa mu zapůsobí na nervy.

Poručík von Schlangenfeld přešel sálem do rohu, kde na plyšových pohovkách bylo několik napůl opilých žen, které důstojníci tábora přiváděli na tyto večírky pro své potěšení, vybral jednu z nich, jejíž poprsí se mu zdálo být uhněteno do nejlepšího tvaru, přivedl ji před Wahna a strhl z ní cár hladkého hedvábí, jediné, co krylo její tělo. Když stála nahá před Wahnem, poručík jí začal dávat rozkazy a ona se pohybovala podle jeho povelů. Zvedala plné prsy s velkými tvrdými bradavkami a dávala jim zas klesnout, až visely jako těžké hrozny, kroužila břichem pomalými pohyby, tyčila a zase stahovala trojúhelník podbřišku pokrytý hustým černým porostem, na poručíkův povel se natáhla na měkkém koberci u Wahnových nohou a rozevřela nahá stehna tak, že nemohl nevidět puklinu rudé pečeti otevírající dopis, který musel pamatovat a musel chtít znovu číst.

Všichni sledovali představení, jež se odehrávalo před jejich očima, jako uhranutí. Jejich pohled přeskakoval z nahého těla na kejklířovy ruce a zpět k prsům a břichu ženy, která svou roli hrála opravdu dobře. Mezi muži, kteří byli přítomni, nebyl snad jediný, kdo by ji v té chvíli nebyl nejraději zvedl a odnesl v náručí do ústraní. Jen Wahnova tvář zůstala nehybná, jeho ruce se nezachvěly a jako stroj vyhazovaly dál sedm koulí do výše, chytaly každou z nich v pádu s přesným časováním, vrhaly je zase vzhůru a nakazovaly jim kroužit v předepsané dráze. Vynalézavost poručíka von Schlangenfelda byla sice dosti bohatá, ale ne neomezená, a když se jeho povely začaly opakovat, hejtman Kohl rozhodl skončit hru.

„Pánové,“ řekl, „myslím, že toho bylo pro dnes dost. Slibuji, že vám dám brzy jinou příležitost. Teď však raději věnujme plnou pozornost dámám, než si začnou stěžovat, že je zanedbáváme.“ Pokynul kejklířovi, který rychle schytil všechny koule jednu po druhé, a když je všechny srovnal, očekával další hejtmanovy rozkazy.

V té chvíli probleskla nová myšlenka hranatou lebkou kapitána Walze, který se zdál nést prohru tíž než ostatní. „S dovolením, pane hejtmane,“ řekl pojednou, zatímco ostatní měli už ruce ve výstřizích chichotajících se a pištících slečen, „nemá-li pan hejtman nic proti tomu, rád bych později zkusil své štěstí ještě jednou.“ Byl tenkrát ochoten zvýšit svou sázku a žádal jen, aby kejklířovi bylo nakázáno čekat zatím ve vedlejší místnosti.

Kohlovi se příliš nechtělo. Hra ho už začínala nudit, nebylo však příjemné teď, když vyhrál pěknou sumičku, odmítnout a nedat Walzovi šanci, o níž žádal. A koneckonců, i když vyhrál dost pro jeden večer, proč by neměl vyhrát dvakrát tolik? „Dobrá,“ souhlasil, „dám vám ještě jednu šanci pod podmínkou, že vsadíte tolik co já.“ Načež vyňal z kapes všechno, co vyhrál toho večera, spočítal peníze a položil je na stůl.

„Přijímám,“ řekl Walz, a zatímco Wahna odváděli do přilehlé místnosti, určené pro důstojnické sluhy, zavolal svého burše a dával mu pološeptem jakési rozkazy, aby ostatní neslyšeli. Voják zasalutoval a spěchal ven splnit kapitánův rozkaz.

My ostatní dvorní šašci jsme seděli s Wahnem na podlaze v koutě pro sluhy důstojníků. Než ho zavolali zpět k pokračování představení, kejklíř měl trochu času přemýšlet. Věděl, že čím prošel až dosud, byla hra pro děti ve srovnání s tím, co Walz, tento nejkrutější ze všech d'áblů v pekle, jemuž velel hejtman Kohl, pro něj chystal teď. Ani se nepokoušel uhodnout, co se mohlo zrodit v mozku tohoto kata. Věděl jen, že cokoli to bude, bude to pocházet ze samé říše pekelníků.

Věděl jen ještě jedno – a to si teď nepřestával v duchu zas a zas opakovat -, že všechno, na čem záleží, je žít. Žít, být, přežít, zůstat naživu, dýchat. Na ničem jiném teď nezáleželo víc. Adam Wahn nezahyne. Bude-li třeba se plazit, bude se plazit. Rozkáží-li mu jíst vlastní výkaly, bude je jíst a ještě chválit jejich chuť. Adam Wahn chtěl žít. Věděl, že zůstane naživu, dokud bude užitečný v očích mocného hejtmána Kohla. Jestliže – aby byl užitečný v jeho očích – bylo třeba, aby se proměnil v robota, jímž nemůže nic pohnout, pak jím nic nepohne. Adam Wahn přežije.

Dovolili nám vrátit se spolu s kejklířem do místnosti, v níž se konal hejtmanův večírek. Naše místo bylo pod stolem s hejtmanovými dvěma velkými psy.

Všichni byli zas už na svých místech. Slečny na plyšových pohovkách si ještě stahovaly sukně, ale tváře důstojníků ukazovaly jasně, že už myslí na jiné věci a očekávají s napětím cosi neobvyklého. Měli výhodu, že věděli zřejmě víc než Wahn o tom, co ho čeká. Na místě, odkud jen před chvílí poručík von Schlangenfeld řídil své marné pokusy vyvést Wahna z rovnováhy, stál teď kapitán Walz rozkročen jako mistr popravčí čekající na chvíli, kdy zvedne sekýru a dá jí dopadnout.

Na hejtmanovo znamení kejklířovy ruce začaly zase vyhazovat do výše sedm koulí, každou jiné barvy, a udržovaly je v krouživém pohybu na předepsané dráze.

Pak se otevřely dveře a v jejich temném rámu se objevila Wahnova žena. Byla nahá.

Walz věděl, že je víc než pravděpodobné, že na druhé straně plotu z ostatního drátu, v ženském táboře bude někdo z Wahnových nejbližších. Matka, sestra, žena, dcera, nezáleželo tolik na tom, koho najdou, Walz potřeboval jen jednu z nich, aby vyhrál svou sázku. Jeho sluha si vedl dobře. Zasloužil si odměnu. Našel Wahnovu ženu, a to bylo přece jen lepší, než kdyby se byl vrátil s nějakou stařenou nebo dítětem. A bez hadrů nevypadala ani tak zle. Tomu prašivci tady se muselo podařit propašovat k ní občas něco ze zbytků, které jistě dostával z hejtmanovy kuchyně. Tomu všemu teď kapitán Walz udělá konec, ale pro tento večer a pro jeho cíl bylo pravděpodobně lepší, že nevypadala jako ostatní, jako kostra potažená žlutou kůží. Uvidíme, říkal si Walz, uvidíme, zůstane-li tady ten Žid, který ho už připravil o tolik peněz, klidný i tentokrát. Ne, nebyl to zlý nápad, pochvaloval si v duchu sám svůj plán a dal znamení, aby přivedli kejklířovu ženu k němu.

Chvějíc se na celém těle strachem i studem, zůstala stát před Wahnem. Na chvíli se jejich pohledy setkaly. On mohl číst v jejích očích všechno zoufalství, ona v jeho poselství, že toto vše také mine a že teď záleží jenom na jednom, zůstat naživu, přežít. Pak sklopila oči a stála tu jako socha, nehybná jako Wahnova tvář, která neprozrazovala nic z toho, co se dělo v něm. Barevné koule, vyhazované do výše a chytané v pádu kejklířovými obratnými a klidnými prsty, kroužily mezitím v úzkém prostoru mezi Adamem Wahnem a jeho ženou.

„Dívej se mu do očí!“ nařizoval Walz. „A ty se dívej sem!“ Vyňal pistoli a dotýkal se studenou hlavní bradavek Esteriných prsů. Začala vzlykat, Adam Wahn si však řekl, že se může

dívat, a nevidět, naslouchat, a neslyšet, a barevné koule kroužily dál v kruzích ne širších, ne menších, ne rychlejších, ne pomalejších.

Všechno, co bylo možno slyšet v mrtvém tichu, byly Esterřiny vzlyky a suchý zvuk koulí padajících do Wahnových dlaní a svištících, když byly znovu vymrštěny do výše. Jako by měl dva mozky, z nichž jeden jistě musel myslet na jeho ženu a druhý řídil s přesností chronometru pohyby jeho prstů a zápěstí, kejklíř nikdy ani na chvíli nezaváhal. Byl-li v této hře někdo, kdo zřejmě začal ztrácet nervy, pak to byl kapitán Walz. Pojednou stály krůpěje potu na jeho hranaté lebce, v tváři byl rudý jako krocán lalok, a zatímco v pravé ruce držel pistoli blízko Esterřiných prsů, levou otvíral límec uniformy, který byl pojednou příliš úzký pro krk naběhlý rozčilením a zuřivým hněvem.

Byly chvíle, kdy bylo zřejmé, že Walz ztrácí schopnost ovládat sám sebe, a v takových chvílích jeden hlas ve Wahnově mozku jistě napovídal: Teď, teď, v této chvíli musíš uchopit jednu z těch koulí a rozdrtit jí lebku tohoto vzteklého psa! Byl tu však druhý hlas, přehlušující všechno ostatní, který říkal, že všechno, na čem záleží, je žít, žít, žít, a každá koule zachycená v pádu a vymrštěná znovu do výše, opakovala: Žít, žít, žít! A ani teď se nic nepohnulo ve Wahnově tváři.

Rozzuren kejklířovým zdánlivým klidem, tím, že ani jeho ďábelský nápad, kterému tolik důvěřoval a na který byl tak hrdý, nepůsobil a nezbavil Wahna rovnováhy, Walz začal křičet, klít, kypět hněvem, šilet. Přiložil pistoli k Esterřině hlavě a hrozil zastřelit ji jako prašivou čubku. Adam Wahn však zůstal bez pohnutí, udržoval sedm barevných koulí i dál v předepsané dráze a pokaždé, když zachytil jednu z nich v pádu, slyšel, jak mu šeptá: Žít, žít, žít!

Pojednou se rozlehl výstřel. Žádný z výkřiků, které naplnily místnost hned nato, nevyšel však z Esterřiných úst, neboť klesla bezduchá k zemi, dřív než zvuk mohl dorazit z jejího hrdla ke rtům, z nichž teď stékal pramínek krve po její bílé tváři.

„Dost!“ zařval Kohl na Walze, jehož tvář zesinala. „Dost!“ udeřil pěstí do stolu. „Každá hra má svá pravidla. Tohle, pane kapitáne, byl vrchol nevkusu, a to si odpykáte!“

Dost. Adam Wahn slyšel to slovo, které mu pokaždé říkalo, kdy přestat s představením. Ale ne, ne dnes. I to mohla být past. Ne, nesmí přestat. Musí přežít. Adam Wahn zůstane naživu. Žít, žít, žít, opakoval sám sobě a nepřestával vyhazovat barevné koule do výše, chytat je v pádu a vracet je zas jednu po druhé do předurčené dráhy.

Odnesli mrtvou ženu, kapitán Walz opustil místnost ve tváři bílý jako smrt, ostatní hosté se vytráceli za ním s rozpačitými omluvami, až nakonec kromě tří dvorních šašků, krčících se pod stolem, zůstal v sále jen hejtman a kejklíř. Kohl se snažil zastavit Wahna, ten však, jako by neslyšel, pokračoval v představení. Nakonec to bylo už na hejtmana příliš a i on odešel. A zůstal jenom kejklíř a kroužící barevné koule a Adamu Wahnovi se zdálo, že krouží s nimi a na konci každého okruhu opakoval sám sobě: Žít, žít, žít! Já přežiji. Zůstanu naživu!

Trpaslík pod stolem objímal jednoho ze psů a plakal jako dítě. Spolu s hvězdářem jsme odnesli zpola šíleného kejklíře do baráku a probděli jsme s ním celou noc.

FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Vyd. 1. Praha: Art-servis, 1990, 153 s. ISBN 80-711-6001-6.

- 1) Považoval hejtman Kohl své dvorní šašky za lidské bytosti?
- 2) O kterou vlastnost vězně v táboře připravili?
- 3) Co pro ně bylo nejdůležitější?
- 4) K čemu všemu mu kejklíř Adam Wahn sloužil?
- 5) Jaké všechny triky důstojníci zkoušeli, aby ho vyrušili ze soustředění?
- 6) Vadilo hejtmanovi, že kapitán Walz zabil ženu, nebo že pokazil hru?
- 7) Měl Adam Wahn jinou možnost, jinou volbu? Co by se stalo, kdyby pokazil své žonglování?
- 8) Znáš i jiné židovské autory, popisující hrůzy války a koncentračních táborů?

Řešení:

- 1) Ne, nevnímal si jejich lidských citů ani potřeb, zajímali ho jen jako věci s výjimečnými schopnostmi.
- 2) O důstojnost, hrdost.
- 3) Přežít.
- 4) K obveselení hejtmana a jeho hostů, k odpoutání pozornosti ve frontě do plynových „spreh“, k výdělku při sázkách.
- 5) Rozptýlení, vylekání, zhasnutí, nabízeli mu ženské tělo, hrozili mu smrtí... přivlekli jeho ženu.
- 6) Vadilo mu, že zkazil hru.
- 7) Neměl, šlo o velké peníze, kdyby pokazil žonglování, zřejmě by zemřel on (z podnětu hejtmana) i jeho žena (ze strany kapitána – už ji nepotřeboval), takhle jeden přežil.
- 8) Židovští autoři o válce: Ladislav Fuks, Ota Pavel, Arnošt Lustig, Anna Franková, židovští autoři s jinými tématy: Egon Ervin Kisch, Karel Poláček, Arnošt Goldflam (* 1946, herec a spis. pro děti)